

“Eğin dedikleri“: Soykırım kavşağında küçük bir şehir!

BİLİMİN İÇİNDEN / Ergün ÖZALP/ Nisan 2015

Ermenilerin Anadolu’da ve Eğin’deki varlığı, kuşkusuz tarih öncesine, M.Ö 3000 yıllarına dek dayanmakta, Med, Pers, Roma, Bizans üzerinden Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine uzanmaktadır. Özcesi Anadolu’nun eski kadim halklarından birisidir, Ermeniler.

Geçmişte yaşanan çatışma ve yerleşim yerlerindeki değişme göç ve katliamlar bir yana, yakın sayılacak bir dönemde Ermeni halkı ,19. Ve 20. yy da büyük katliamlara ve soykırıma uğradı.2925’ten fazla kasaba, köy gibi yerlerin arasında *Küçük Ermenistan* diye de bilinen günümüzdeki, Harput , Arapkir, Eğin, Ağın, Divriği bölgeleri ve çevresi; Ermeni nüfusun yoğunlaştığı yerlerdi. Farklı din ve mezhepten çeşitli halkların iç içe bir mozaik olarak yaşadığı bu yerleşim bölgesinin kasaba ve köyleri, o günkü Anadolu’ya oranla görece büyük sayılırdı. Örneğin bugünkü Eğin (Kemaliye)’e bağlı olan Ençiti /Ançirtı (Topkapı) köyü; 1915 öncesi 7.000 nüfusa ulaşmıştı. Moltke’ nin , “*Asya’nın en güzel şehri*“, dediğini , Katip Çelebi’nin, “*Amasya’dan daha güzel bir şehir* ‘ olarak gördüğü Eğin’de, ekonomik kent yaşamı üretim ve ticaret alabildiğine gelişmişti.18.yy dan itibaren dünyanın birçok ülkesiyle ithalat ve ihracat bağlantısı olan bir yerd Eğin. Yurtdışına, ABD, Kanada, Avusturya , İran, Suriye, İstanbul’a ve diğer kentlere de göç yoluyla kollarını uzatmıştı.

Eğin, gurbet türküleriyle ünlü gurbetçi bir yöremizdir.Gurbete çıkışta bölgedeki eşkiyalık ve devlet zulmünün, önemli payı olmakla birlikte, ek olarak, zengin Ermeni ailelerinin ithalat, ihracat ve üretim ağını düzenlemek kaygısıyla, aile fertlerinden bir bölümünü başka liman şehirlerine yollamasının, çocuklarının yüksek eğitimi için İstanbul ve yurt dışını tercihleri; birincil faktördü.1915’ten önce bölgedeki Arapkir’in nüfusunun 60 bine, Eğin’in nüfusunun 30 bine ulaştığı biliniyor. Eğin,1915’ten önce, Ermenilerin önemli bir kenti (başkent düzeyinde), canlı bir üretim merkeziydi.

1896’da Abdulhamit’in soykırım ve müslümanlaştırma operasyonunun odağında bulunan Eğin; 1915’teki “Tehcir“ adı altında yürütülen soykırımda da önemli bir kavşak, toplama merkezi olarak görev yaptı. 1915 Nisanı’ndan sonra Suriye çöllerine düzülen soykırım kervanının, Erzincan’ın doğusu ve batısından Karadeniz yöresinden göçertilen erkekleri katledilmiş Ermeni ailelerden arta kalan yaşlılar, çocuklar ve genç kadınlarının toplandığı köprübaşı oldu Eğin. Ermeni sürgün kabileleri, Dar el Zor’ a; Malatya, Adıyaman ve Gaziantep, Urfa güzergahı üzerinden yollanıyordu, sürgün yolunun başlangıcı, canlı tanıkların ve yabancı misyonların sözlü ve yazılı anlatımlara göre, Eğin bölgesinden başlıyor, kervan yeni katılımlarla ve sağ kalanlarla yoluna devam ediyordu. Suriye çölleri yolunda, Ermeni nüfusun eritilişi, yok edilişi; Osmanlı Anadolu’sunda serpilip gelişen bilim teknolojinin, mesleklerin ve kültürel zenginliğin, insanlığın ve geleceğin tüketilmesi; cehaletin bir sonraki nesillere miras bırakılmasıydı..

Bölgedeki soykırım öyküleri ve hikayeler, yaşanan acılar, dünyada her dilde milyonlarca basılan kitaplarla, yapılan film ve belgesellerde yaşatıldı. Yok edilen Ermenilerin kilise ve okullarının nasıl yakılıp yok edildiği, ermenilerin geride kalan mallarının ve bahçelerinin nasıl yağmalandığını; tarihçilerin araştırmasıyla öğreniyor, tanık oluyoruz: “*1914’te Osmanlı ülkesinde 2.925 yerleşimde toplam 1.914.620 Ermeni yaşıyordu. Bunların en büyük bölümü (762.848) ‘Yüksek Ermeni Platosu’ olarak anılan Erzurum, Van, Bitlis, Harput ve Diyarbakır vilayetlerinde bulunuyordu. Osmanlı topraklarında 2.538 Ermeni kilisesi, 451 manastırı ve 1.996 okulu vardı“ (1)*

Soykırım sürecinde, Eğin’de taş üstünde taş baş üstünde baş bırakılmadı. Bugünlerde İşİD’in

Suriye'de Şengal'de yaptıkları vahşeti, 1915 ve öncesinde İttihat Terakki, bugünkü 'derin devlet'in çektiği olan Teşkilat-ı Mahsusa eliyle organize etti. Hamidiye alayları ve yerel müslüman güçlerden, aldığı destekle soykırımı gerçekleştirdi. O zaman Osmanlı'yı yöneten başta Almanya emperyalist güçler bu etnik temizliğe çıkarları gereği gözlerini yumdu. Yerel güçler, ağalar, aşiretler, ganimet, mal mülk altın ve kadın vaadiyle kışkırtıldı, cihad ve müslümanlık adına erkekler öldürüldü, genç kız ve kadınlar zorla müslümanlaştırılarak, isimleri değiştirildi, 3. ya da 4. eş olarak alındılar. Cumhuriyeti kuran kadrolar, İttihatçı gelenekten geliyorlardı, geçmişte yapılan katliamları aklamakla kalmayıp, sürdürdüler, el koymaları ve ganimet paylaşımını yasal zeminine oturtular.(2) Bu süreçte, ekonomik ,kültürel iklim öldürüldü, bağlar kurudu, kınalı keklikler bile uçamaz oldular. Eğinliler, neredeyse tümüyle gurbetçi olarak iyice İstanbul'a, Ankara ve İzmir'e göç ederek, bölgeyi yokoluşa terk ettiler. Artık emeklilerin, çocukluk anılarını yaşamak arzusuyla yaz aylarında birkaç aylığına gittiği,, nostalji yaptıkları bir mekan haline geldi Eğin ve köyleri ..Yaşar Kemal dediği gibi Eğin'de de ,*"o güzel insanlar yok artık"* . Onlar, atlarına bile binmeden , Suriye çöllerine giden sürgün yollarında katledildiler..

Bu yazıda, bir halkın kökünü kazımanın, ne gibi zenginlikleri yoketmeye yola çıktığını,100 yıl sonra günümüzdeki kuşakların irdemesi için, Anadolu'daki 2925 adet kasaba köy olarak saptanan Ermeni yerleşim yerlerinden sadece birisi olan Eğin'in yakın dönem tarihini ele alacağız.

Eğin adı ermenicede Akn/Agn'dan gelir, *kaynak, göze, çeşme* anlamı taşır. 11.yy.da Vaspuragan'dan gelen bir ermeni topluluğu tarafından bir kurulduğu söylenmektedir. *"Vaspuragan Ermeni krallığı kralı Senekerim, İslam saldırıları yüzünden Bizans İmparatorluğu ile anlaşarak Van'dan Sivas'a taşınmaya karar vermiştir. 1021 tarihinde Vaspuragan'ın toplam nüfusunun üçte biri olan 400.000 kişi ile Sivas'a yerleşmek üzere yola çıkar. Nüfusun büyük bölümü Sivas'a yerleşir. Orada Surp Nişan kilise ve manastırını kurarlar. Beraber yola çıkan halkın ve din adamlarının bir bölümü ise başka şehirlere yerleştiler. Arapkir ve Eğin (Kemaliye)Ermeni toplumu, bu 1021 ve 1022 yıllarında göçen gruplar tarafından meydana getirmişlerdir."* (3) Ayrıca Ani Ermeni krallığından gelerek Eğin'e yerleşenlerin Eğin'de de bir Ani kalesi kurdukları bilinmektedir.

Evliya çelebi Seyahatnamesi'nde ise; *"Eğin denmesine sebab, bu şehri, kayasırardan Oylik kızı Eğin nam duhter-i pakizenin bina etmesidir.Hazreti Ömer evladından Emir Ömer Bin Lokman'ın fethidir.Daha sonra küffar eline düşmüşse de Harun Reşid asrında Seyyid Cafer Battal Gazi, tekrar fethetmiştir."* Eğin, Uzun süre Diyarbakir ve Sivas eyaletlerinin Arapgir Livası'na bağlı kaza merkezi olarak yönetildi, daha sonra ise, Arapgir Livasından alınarak ilçe olarak, Harput vilayetine bağlandı. Daha sonra da Harput vilayeti yerine oluşturulan Mamuratü-I Aziz (Elazığ) vilayetine bağlanıyor. Cumhuriyetle birlikte ilk olarak 1926 yılında Malatya iline bağlanan Eğin,1938 yılında Erzincan iline bağlı bir ilçe oluyor ve adı değiştirilerek (*çünkü Eğin ismi Ermenice 'agn' olan orijinalini çağrıştırdığından M.Kemal tarafından Kemaliye olarak değiştiriliyor*) Kemaliye oluyor. Sadece ilçe merkezi değil, tüm köylerinin ermenice isimleri değiştirilerek türkçeleştiriliyor, yok edilen ermenilerin, zoraki müslümanlaştırılıp, türkleştirilmesiyle yetinilmeyip; Ermeni kültürel varlığı; köy isimlerinden , kilise ve okulların temel taşlarına varıncaya dek kazanıyor. Cumhuriyet dönemindeki kasaba ve köy isimlerinin değiştirilerek türkçeleştirilmesi sırasında, Eğin'e önceden bağlı olan, Ilıç ve Ağın bucağı da Arapkir'e devrediliyor. Arapkir'in Aşutka (Dutluca) bucağı, Çemişgezek'in Başpınar bucağı ve köyleri de Eğin'e bağlanıyor.Günümüzde, oldukça kan kaybeden bölge, Ermeniler dönemindeki canlılığını kaybetmiş ve küçülmüştür ilçe günümüzde köyleriyle 7519 kişilik bir nüfusa sahip olup, bunun üçbin kadarı ilçe merkezinde, diğerleri de 60 köyde ikamet etmektedir.

Eski tarihsel dönemlerde Eğin

Aslında Eğin Bölgesi, Arapkir, Ağın, Keban, Ilıç, Divrik vb. yakın yerlerle birlikte tarih öncesi bir önemli yerleşim merkeziydi. Eğin civarındaki kalıntılar bunu gösteriyor. Pingan Harabeleri, Eğin'in 30 km kuzey batısında Ilıç ilçesinin, Adaklı Köyü yakınındadır ve ilk ve Ortaçağ yerleşim alanıdır, yine, Ençiti (Topkapı) örenleri, ilkçağda Maltaya'dan Karadeniz'e giden yol üzerinde kale kentinin bulunduğu yerdir ve Eğin ilçesinin Aşutka (Dutluca) bucağının batısında Ençiti köyü yakınlarındadır.Fırat nehrini besleyen,Karasuyla, Keban Baraj Gölüyle çevrelenmiş Eğin coğrafyası, tarih boyunca insanların

yerleştigi, ürettiği ve ele geçirilmesi için saldırganlığa adeta davetiye çıkaran zengin bir bölge oldu. Bölgede saptanan altın madenlerinin varlığı, Türkiye rezervlerinin dörtte biri kadardır. Eğin köylerinde özellikle 1915 öncesinde altın işçiliği yapıldığı, özellikle Ençiti köyünde Altın Borsası olduğu bilinmektedir. Bizans döneminde Bizans ile daha doğusunu ayıran bir sınır şeridi üzerinde yer alır, ticari yolların, baharat ve ipek yolunun keşime noktasında bulunur. Akdeniz'den gelip Erzincan'a uzanan ticaret yolu da Eğin ve Ençiti üzerinden geçmekteydi.

Osmanlılar 1523'ten sonra bölgedeki nüfus dengesini Ermeniler aleyhine değiştirmiş ve hıristiyan olan bölgeye sünni müslüman nüfusu, Kafkasya'dan bölgeye taşımıştır. Sahir Kozikoğlu, Eğin üzerine yaptığı bir araştırmada şöyle diyor: "Çaldıran zaferinden sonra, Yavuz, şilliği, Fırat'ın batısına geçirmemek için sosyal ve kültürel tedbirlere de başvurmuştur. Bu meyanda Kafkasya'dan tehcir ettiği aileleri (ki bölgedeki Çerkezlerin varlığı buna dayanıyor. Y.N) Eğin'e yerleştirmiş ve bunların geçimlerini sağlamak için, İstanbul'un et Kethüdalığını bir fermanla vermiştir. Bu kethüdalığı tahsis eden fermana aynen, 'Eğin ve ondokuz pare köyüne' tabiri vardır "(4)

Ayrıca 4. Murat zamanında Eğin'e odun ve kömür kethüdalığı verildiği de söylenmektedir. Eğin sadece eski bir yerleşim alanı olarak, Roma ve Bizans dönemlerinde de salt ortodoksların değil sayıca çok olmasalarda, katolik ve proteston hıristiyanların ve Rumların da yaşadığı bir alandı. Daha sonraları 1071 Malazgirt savaşı ertesinde Türklerin Anadoluya girişleri, bölgenin nüfus bileşimine müslüman türklere de kattı. Osmanlı yönetimi, bölgede vergi toplamak ve asker devşirmek, otorite sağlamak amacıyla belli bir yeniçeri nüfusunu da sürekli Eğin merkezinde ve köylerinde tuttuğu ve padişah Abdulhamit döneminde Kurulan Hamidiye Alaylarında ağırlıklı olarak bölgedeki Kürt aşiretlerine de ek olarak rol verildiği biliniyor. Katip Çelebi, 17. yy da ; "Eğin'in bir kaza merkezi haline geldiğini, Arapkir'in bir merhale uzağında Fırat'ın batı kıyısında taştan bir dağ dibinde bir yer " olduğunu belirtiyor. Bu dönemlerde Eğin merkezinde, voyvadaların , beylerin zulmü ve aralarındaki çekişme ve rekabete ek olarak; Dersim ve Ovacık üzerinden, zengin Eğin yöresine yapılan talan saldırıları nedeniyle, bazı ermenilerin, Batıya ve İstanbul'a göçettikleri ve daha sonra bir fermanla İstanbul'a 'evgöçü' nün yasaklandığı; tarihi kayıtlarda yer almaktadır. 1839 yılında Eğin'i ziyaret eden Moltke: 'İstanbul'da kalfa, bakkal ve hamal olarak, çalışıp zenginleşen eğinlilerin yeniden kendi memleketlerine döndüğünü" yazar. Sarkis Bogosian ise, 'İstanbul'daki ermenilerin kasaplık ve kömürcülük dışındaki, ince işlerle uğraştıklarını, kuyumculuk, endüstri alanında, dokumacılıkta, ayakkabı ve matbaacılığı ve yayıncılığı ellerinde tutar bir düzeye geldiklerini ' belirtiyor. Eğin'den İstanbul'a gelenler, genellikle sarraflıkla uğraşmakta ama ayrıca, şemsiyeci, kavafçı, arzuhalci, tütüncü, değirmenci, çilingir, terlikçi, ütücü, hırdavatçı, esnaflığı da yapmaktaydılar. İstanbul'daki eğinli ermeniler içinde birçok zengin eğinli ermeni ve ünlü ermeni entellektüeli de bulunmaktadır. Eğinli ermenilerin İstanbul'da yerleştikleri yerler, Hasköy, Galata, Samatya, Kazlıçeşme, Mercan yokuşu, vb. yerlerdi. Ermeniler, müslümanlıkça yasaklanmış olan kültür ve sanat alanında, mimarlıkta, edebiyat, mizah, resim, tiyatro, müzik alanında Anadolu'ya çok şeyler katmıştır. Örneğin bugün Eğin yöresinden çıkan duduk ustalarının, klarnetçilerin atası da ermenilerdir. Eğin ermenileri, 1880'li yıllarda Amerika'dan bölgeye bulgur çekme ve harman makinelerini getirmişler, Avrupa çalgılarını , keman ve klarneti de Eğin yöresiyle tanıştırmışlardı.

Eğin'in ekonomik durumu ve sanayii

Annuaire Oriental'in 1913 yılına ait sayısında, Eğin'in ekonomik pozisyonuna dair önemli bilgiler sunulmaktadır.. Tahıl, meyve, fasulye, kaysı, dut, koyun, keçi, ve sığır derisi, balmumu, çiriş, yapağı, tereyağı, ceviz, kuru üzüm, cehri (dokumacılık ve derilerin boyanmasında kullanılan boyu 1-2 metreyi bulan endüstriyel bir step bitkisi) bölgenin önemli ürünleri olarak sayılıyor. Ayrıca sanayi kapsamında üretilen ürünler arasında, Manusa (Eğin yemenisi, deseni manisa'dan alındığı için böyle adlandırılmıştı), halı, pamuklu ve ipekli yazmalar, deri, kürk, vb. ilk sırada yer almaktadır. Eğin'in İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, İran ile yoğun ekonomik ticari ilişki ağı vardır. İthal edilen ürünler, Manifatura, pamuk ipliği, bakır, şeker, gazyağı, boya, işlenmemiş ham pamuk, kağıt, zincir, kalay, işlenmiş meta, züccaciye, dikiş takımı, kimyasal madde ve malzemeler önemli yer tutuyor. Eğin'den dışarıya satılan ihraç malları ise; sansar, tilki ve tavşan postu, ham deri, şahtiyan, yazma, manusa, halı, keçi kılı, çiriş, dut, fasulye, badem, cehri olarak sıralanmaktadır. Eğin bölgesinin dışarıya göç vermesi, gurbetçi olmasını , 'Eğin Türküleri' ni doktora tezi olarak, hazırlayan, Eğin'in Çit Köyünden

olan değerli ozanımız Enver Gökçe, 1940 yıllarında Eğin'i şöyle anlatır: *"Munzur ve Hotar dağları arasına sıkışmış sert,haşin coğrafyası,iptidai istihsal aletleri,halkının yaşayışı , inançları,karşılıklı münasebetleri, bir cümle ile sosyal,ekonomik yapısı ile, feodal bir nizam bünyesi içinde durmaktadır.Tabiatın olumsuz baskısı altında topraksız kalan Eğin civarındaki köylüler için muvakkat ve mukadder iltica yeri gurbettir, şehirlerdir.(..) Eğin'de ekilecek toprak yoktur, Fırat'ın batı kenarında kurulan kasaba,ziraat yapılabilecek,ekip biçilecek tarlalardan yoksundur.Eğimli kapısının önündeki bir avuç bahçeciğini, binbir emekle seki seki işleyip,ancak sebze, meyve ihtiyacını karşılar.Bu topraksızlık eğinliyi hububat ihtiyacını civar köy ve kasabalardan temine zorlar."* Enver Gökçe, ekilecek toprak yok derken, ilçe merkezini, Eğin'i kastetmektedir ve O, zaten her zaman ve 1915 öncesinden , bölgenin ticari ve sanayi merkezi olmuştu. Ayrıca esas *gurbetçilik*, Cumhuriyetle birlikte, 2. Dünya savaşı arifesindeki, Erzincan Depremi, açlık ve yokluklarla başladı. Bölgenin yokluk çekmesinde ise, kuşkusuz son 50 yılda bölgede yapılan etnik temizliğin, soykırımla, ermenilerle birlikte, tarımın, bahçeciliğin, ölmesi ve bakılmayan arazinin çoraklaşması en önemli faktördü. Yukarıda da anlattık, geçmişte Eğin'den İstanbul'a gidenler , Eğin'e tekrar geri dönerlerdi. Şimdilerde giden gelmiyor..Yani Eğin'deki ekonomik çöküntü ve gerileyiş ; Ermeni soykırımına ve 'Tehcir'e değinmeden açıklanamaz. Soykırım sonrasında ganimet olarak el konulan, önce Cumhuriyet Halk Fırkası'nın mülkiyetine geçirilen ve daha sonra, suça ortak olanlara hediye edilen tarla ve bahçeler; sahip olanlara da bir yarar getirmedir. Kayseri, Malatya, Gaziantep ,Çukurova, Adapazarı vb. yerlerde, ermeni ve Rum malları üzerinden, hangi Cumhuriyet zenginlerinin türdüğü ise, herkesin malumudur..

Cumhuriyet dönemindeki kasaba ve köy isimlerinin değiştirilerek türkçeleştirilmesi sırasında, Eğin'e önceden bağlı olan, Iliç ve Ağın bucağı da Arapkir'e devredildi. Arapkir'in Aşutka(Dutluca) bucağı, Çemişgezek'in Başpınar bucağı ve köyleri de Eğin'e bağlandı..

Günümüzde ismi değiştirilen Eğin (Kemaliye) ve köyleri:

Merkeze Bağlı Köyler: **Pegir** – Sırakonak, **Apçağa** – Apçağa, **Geruşla** – Yuva, **Gemurgap** – Toybelen, **Ergü** – Ergü, **Hapanos** – Kozlupınar, **Hapanosekrek** – Yeşilyurt, **Çanakçı** – Çanakçı, **Bizmişan** – Gözaydın , **Ağıl** – Ağıl, **Yeniköy**, **Dilli** – Dilli, **Abrenk** – Harmankaya, **Navrel** – Gümüşçeşme, **Ağilla**, **Çatlı**, **Merekler**, **Sandık** – Sandık, **Venk** – Yaka, **Şırzı** – Esertepe, **Şırziekrek** – Dallica, **Ağrik** – Güldibi, **Salihli** – Salihli ,**Venkağa** - Ulaş, **Miçingah** – Karakoçlu, **Muşaka** – Kocaçimen , **Pedigan** – Çaldere, **Gecegü** – Kabataş ,**Geşo** – Yeşilyamaç, **Şihşor** – Başarı , **Cancik** – Yayladamı , **Vengük** – Arslanova, ,**Tama** – Dolunay , **Hüdü** – Tuğlu, **Halmüge** - Aksöğüt

Başpınar bucağına bağlı köy ve mezralar:

Başvartinik – Başpınar ,**Başekrek** – Subaşı, **Hinsor** – Yeşilyayla, **Persor** – Esence ,**Miçingah** – Kavacık, **Kercini** – Günyolu **Konsar** - Kutluca , **Rabat** - Ekindere, **Hastesi** – Yıldızlı, **Kürtler** –Şahinler ,**Ehnesor** – Armağan , **Mansavut** – Balkırı, **Dralor** – Avcı , **Tirnik** – Buğdaypınar, **Değirmendere**, **Y.Barasor** - Yukarı Umutlu, **A.Barasor** - Aşağı Umutlu, **Barasorülya** - Başbağlar

Dutluca bucağına bağlı köy ve mezralar:

Aşutka – Dutluca ,**Y.Kindir** – Yukarı Yuvacık, **A.Kindir** - Aşağı Yuvacık, **Ocak** – Ocak, **Eğinik** Akçiçek , **Kızılçukur** - Kızılçukur , **Tarhanik** – Efeler , **Öşneden** – Kεkpınarı, **Holu** – Kuşak , **Çit** – Çit, **Hinge** – Boylu, **Pat** – Adak , **Sosik** – Akçalı, **Ençiti** – Topkapı, **Maşkir** – Çakırtaş , **Karapınar** – Karapınar, **Hulmin** – Konacık, **Ehnesik** - Salkımlı ,**Gücü** - Kıyı, **Horuç** – Yazmakaya, **Mendürgü** – Kışlacık, **Taftı** – Demir, **Sink** – Çat

Ermeniler, Eğin coğrafyasında salt 1915'te soykırıma tabi olmadılar, 1915 'Tehcir' inden öncesinde de , Osmanlının ulusal ayaklanmalar ile çalkalandığı, birçok milletin Osmanlı'dan ayrıldığı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun, *'hasta adam'* olarak görüldüğü süreçte; Osmanlı'nı aydın üst- tabakası, nihayet Türklüğünü keşfetmiş ve kalan topraklarda, müslümanlığa dayanacak , hristiyan azınlıkları yok edecek; bir ulus –devlet kurmayı tasarlamıştı. Aynı dönem güçlü olan ermeni aydınlanması ve

ulusçuluğu, osmanlıya karşı ulusal haklar ve eşitlik talepleri ileri sürüyor, ama bunlar isyan sayılarak, katliamlarla bastırılıyordu. 1894'te Sason, Van, İstanbul ve 1895-1896'da Eğin ermeni ayaklanmaların önemli merkezleriydi. Sosyalist eğilimli *'Hınçak Sosyal Demokrat Partisi'*nin kurucularından olan Kafkas Ermenisi *Şınavon (5)*, 1890'dan sonra, Arapkir-Eğin bölgesinde örgütlenme çalışmaları yapmıştı. Bölgedeki çalışmalar, ulusal canlanma yaratmış, bu nedenle bölgeyi de katliamların odağı haline getirmişti. Katliam ve sürgünler, zoraki müslümanlaştırma ve erkeklerin sünnet edilmeleri; adı geçen bu bölgenin köylerinde, bu nedenle daha yoğun yaşandı. O dönem ABD'ye ve Mısır'a, Avrupa ülkelerine, Eğin ve Arapkir ve diğer isyan bölgelerinden göç eden ermeniler olduğu (*sayılarının 30 bin dolayında olduğu ileri sürülüyor*) bir olgudur. Arapkir ve Eğin bölgesine ilişkin; Ormanyan, "Hayats Yegeghetsi" (Ermenilerin Kiliseleri) isimli eserinde, o tarihte Arapkir'e bağlı olan Eğin (Kemaliye) bölgesi hakkında şu bilgileri veriyor: *"1911'de Arapkir bir Episkoposluktur. Ermeniler 16 semte yerleşmiş, 19.500 kişidir. Ermenilerin toplam 20 kilisesi vardır. 19.500 kişilik Ermeni nüfusunun 500 kişisi Ermeni Katolik, 1000 kişi ise Ermeni Protestan'dır". Malatya isimli eserde, Arapkir'de biri Katolik Ermeni, biri Protestan Ermeni kilisesi olmak üzere toplam 10 kilise olduğu belirtilmektedir. Köylerinde ise ayrıca 14 kilise mevcuttur. Ne yazık ki bu gün bunların bir tekinin harabesi bile yoktur. 1915 Soykırımı esnasında Arapkir Ermenileri tehcir edilmiş ve büyük bir kısmı göç yolunda öldürülmüştür. 1922 yılında yaklaşık 800 Arapkirli geri dönmüş, fakat katliam tehdidi altında tekrar bölgeden uzaklaşmışlardır. Arapkir Ermenileri, 1925 yılında Sovyet Ermenistan'ında Yeni Arapkir yerleşim yerini (günümüzde Yerevan'ın bir mahallesi) kurmuşlardır."* (6)

Türkiye'deki tarihçiler ve bölgeye ilişkin araştırma yapan akademisyenler, tıpkı Kürt sorunu gibi, Ermeni Sorununu da tabu olarak ele aldılar, görmezden geldiler... Akademik yasaklar ve sansür duvarlarını aşmak, elbette sorunu zorlaştıran bir etmendi. Ama olayı bununla açıklamak, konuyu hafifletir. Örneğin bir tarihçi, araştırmacı, bu bölgede olanları, dünyada konu üzerine yazılmış, yüzlerce eser belge ve fotoğraftan diyelim ki, öğrenemiyor, peki bölgede yaşayan tanıkların anlatımlarına neden başvurmuyor? Bilinenler ve anlatılanlar yazılmadığında, Tek Parti Yönetiminin dayattığı, şoven, ırkçı görüşlere; dolgu maddesi olmanın dışında geriye ne ne kalır? Yazımızı hazırlarken yararlandığımız, Zeki Arıkan'ın Eğin Kasabası'nı konu alan araştırmasında, Eğin'in ve Ermeni köylerinin adının neden değiştirildiğine ve bu bölgedeki katliamlara, soykırımı dair tek bir cümle bulamadık. O aksine, kendisi Kemalist ideolojiyle Halvet olmuş, Enver Ziya Kral'ın tanıklığına başvurarak ve bu görüşü paylaşarak, *'Eğin'in Tehcir kapsamı dışında bırakıldığı'* yalanını yineliyor: *"1914 yılında başlayan seferberlik, onu izleyen kıtlık dönemi, bütün ülkenin olduğu gibi, bu yörende büyük sosyal ve ekonomik bunalıma düşmesine neden olmuştur. Eğin ve çevresindeki ermeniler, Tehcir kapsamına alınmamıştır."* (7). Bu Arıkan'ın kişisel düşüncesi mi, yoksa akademik sansür nedeniyle mi bunları yazmıştır bilemiyoruz, ama bölgeye ilişkin sosyo-ekonomik birçok verinin yer aldığı kitabında, ermenilere ve onların tarihsel kültürel mirasına ne olduğunu, kilise ve Ermeni okullarına ne yapıldığını da açıklayabilseydi daha yararlı bir iş yapmış olurdu.

Özetle, tarih boyunca, özellikle Osmanlı yönetiminde, bölgede din ve mezhep değiştirmelerinin sıkça yaşandığı görülüyor. Ayrıca 1915 ve öncesi yapılan etnik temizlik ve soykırım uygulamaları; Cumhuriyet dönemi bu uygulamaların ve asimilasyonun sürdürülmesi; bizlere gösteriyor ki, bu bölgeden olup ta, kendini 7 göbek Türk soyundan olduğunu kanıtlamaya çalışanların (8); 7 göbek ermeni olmakla yüzyüze gelme olasılığı yüzde yüze yakındır. Anadolu'nun birçok yeri için de, ovalık ve saldırıya açık alanlar için geçerli olan bu oran; Eğin, Arapkir, Ağın vb. dağlık vadilik alanlar açısından da, -bilinenin aksine- daha çok geçerlidir. Çünkü dağlık ve korunmaya müsait buradaki halkları asimile etmek zor olmakta, yok etmek için de 1938 Dersim kıyımında olduğu gibi, özel sefer ve planlar gerekli olmaktadır. Arapkir, Eğin, coğrafik açıdan, Dersim'le içiçe olan bölgedir. Bölgede belli bir tarihten sonra müslümanlarla, hıristiyanların içiçe ve kardeşçe birbirlerine karşı saygılı bir yaşam sürdürdüklerini; büyükannelerimiz sürekli anlatırlardı. Ermeni çanları ile camilerdeki ezanın, Paskalya bayramı ile, Ramazan bayramının birbirine karıştığı yerlerdi..1500'lerden ve özellikle 1800 yıllarından sonra, toplumsal doku, bozulmaya başlıyor..Katliamlar birbirini izliyor. Canını kurtarmak için, din ve mezhep değiştirmeler de yoğunlaşıyor. türk alevi, kürde ve Ermeniye; ermeni, türke kürde ve aleviye karışıyor. Yani bölgede ölmeyip canını kurtaranlar, asimilasyonun etkisiyle, kürt olsun Ermeni kökenli olsun, kendini Türkçü- Kemalist isdeolojinin hızlı savunucusu ve militanı olarak

buluyor. Ama o dönemi yaşayanların torunları, anti-emperyalist bağımsız Türkiye ve halklara özgürlük ve eşitlik şiarıyla yola çıkanlar; korkuya, bellek kaybına ve asimilasyona dur dediler. Sınıfsal gerçekliklerini keşfedenler, halkların barış içinde demokratik bir zeminde kardeşçe yaşayacağı bir ülkenin inşası için mücadeleye atıldılar. Türkiye’de soykırımların yaşandığı bölge ve şehirlerin , aynı zamanda en hızlı türkçü- faşist militanların çıktığı yöreler olması, Türk milliyetçisi partilere oy deposu olması; tarijiktir ve tesadüfle açıklanacak bir şey değildir. Ne yazık ki, bu türkçü ve mukaddesatçıların , ermeniliği bir küfür olarak kullananların önemli bir bölümü, din değiştirmiş Ermenilerin torunları, ya da dışarıdan, nüfus dengesini bozmak amacıyla göçertilmiş müslüman kökenli göçmenlerdir. Genelkurmayın koyduğu yasak nedeniyle hiç kimse, dedesi ve ninesinden önceki kendi soy sopunu zaten araştıramıyor .Ben soyu ve sopuna meraklı Perinçek gibi Türkçülerin ve bu ülkeyi yönetenlerin , tutarlı olmalarını ve öncelikle nüfus kayıtları üzerindeki yasağın kaldırılması için çaba göstermelerini bekliyorum . Kimin ne olduğunu bu halkın öğrenme hakkı vardır..Köklerimizin ve genetiğimizin ne olduğunun ötesinde; herkesin önce insan olduğunu anımsayarak , ermeni soykırımını gerçekleştiren ‘şanlı’ dedelerimizin utanılası, İŞİD vari suçlarına ortak olmamak için, Ermeni halkına karşı bir özür dileme ve gaspedilen mal ve ganimetlerini iade etme borcu bulunmaktadır. Öncelikle, koşulsuz olarak Ermenistan ile Türkiye arasındaki sınırın, iki halkın kardeşleşmesi açısından derhal açılması gerekiyor, Halklar arasındaki kardeşliği ve eşitliği sağlamanın başka bir yolu yoktur. *“Herkesin geçmişi kanlıdır, bütün devletler de bunları yapmış, savaş koşullarında bunlar olur, onlar da bizi katletmiş, arkadan vurmuş ,emperyalistler bizi bölmek istiyor, bugüne bakalım, elimizdekileri koruyalım, daha kötüye gitmeyelim “* vb. gerekçelerle, ermeni soykırımını inkar etme yolu; çıkar bir yol değildir. Zaten benzer gerekçelerin, ‘Kürt sorunu“ özgülünde de, kürtlerin ulusal kimlik ve hak eşitliği taleplerini inkârda da geçerli çare olmadığı; 90 yıldır anlaşılmış olsa gerek...

Yazımızı, Aydın Çubukçu’nun, bu sayımızda gazetemizin ‘AYDA BİR’ sayfalarında yer verdiğimiz , ‘Özgürlük Dünyası’ Nisan sayısında da yayınlanan;“ *Ermeni Sorunu ve Demokrasi*“ başlıklı yazısının sonsözüyle bitiriyoruz.

“Tarihin hangi döneminde, dünyanın hangi bölgesinde olursa olsun, bir halkın ulusal ve demokratik kurtuluş mücadelesi, tartışmasız yanında duracağımız, bir mücadeledir. Kaldı ki, o dönemin ciddi belgeleri, Ermenilerin bir özerklik politikası yürüttüklerini, Ortadoğu’ya yayılmış Ermenilerin özerk birliğini savunduklarını gösteriyor. Ne olursa olsun, ayrılma ve ayrı devlet kurma hakkı dâhil, bunun onların tarihsel hakkı olduğu inkâr edilemez. Yıkılmakta olan bir imparatorluk içindeki diğer bütün halklar gibi (Türk halkı da buna dahildir) ayrılma ve ayrı devlet kurma hakkına sahiptirler. İmparatorluğun yıkılmasından hiçbir halk sorumlu değildir ve uyguladıkları siyaset “hainlik, bölücülük” gibi tanımlara asla sokulamaz.“

Dipnotlar:

- 1) Raymond H.Kevoorkian ve Paul B.Paboudjian, “1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Ermeniler
- 2) Bu konuda önemli bir kaynak bkz. Nevzat Onaran, Ermeni ve Rum mallarının Türkleştirilmesi(1920-1930) (Emval-i Metrukenin Tasfiyesi 1-2) . Evrensel Yayınları.
- 3)Patrik Magakya Ormanyan, Azgabadam, Ermeni Milletinin Tarihi
- 4)Sahir Kozikoğlu, Eğin, Tarih edbiyat,folklor, ekonomi, 1968
- 5) Gerçek adı, *Kapriel Gafyan*, politik yaşamında *Şımavon* olarak tanınmıştır. 1887’de Cenevre’de Sosyal Demokrat Hınçakyan partisini kuran Kafkas Ermenisi üniversiteli gençlerden biridir.
- 6) Küçük Ermeni Ansiklopedisi, I. cilt, Yerevan, 1990
- 7) Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, 1908-1918 TTK, Ankara 1996
- 8) Eğin’in Çit köyünden olduğunu, 7 göbek Türk soyundan geldiğini ileri süren Doğu Perinçek’ te, Apçağa köyündeki Perinçoğlu soyunun, yani dedelerinin Muhdeti (Müslümanlaştırılmış ermeni) olduğunu sanırız öğrenmiştir.

Kaynakça:

- 1)Nejat Göyünç’un Ortadoğu Teknik Üniversitesi araştırmaları. Ve Osmanlı idaresinde Ermeniler, Gültepe yay. İst. 1983.
- 2)Osman Efe, Eğin Dedikleri. 1971
- 3)Keçyan A.(Topalyan) Barsamyan M. (Derleyen ve baskıya geçen) Eğin ve Eğinliler, Paris,Amerikalı Eğin Ermeni Derneği Yayını,Paris 1952,Berrin Alper.
- 4) Nor Gyank (Yeni Hayat) Ermenice.

- 5)Fikri Yücel, Arapkir Tarihi. Arapkir 1967.
- 6) Hagop Mintuzuri, Armıdan, Fıratın öte Yanı.Aras yay. İst. 1996.
- 7)Feldmeraşal H. Von Moltke, Türkiye Mektupları. Remzi yay. İst. 1969
- 8) Berrin Alper, Kemaliye(Eğin) Yerleşme dokusu ve evleri üzerine bir araştırma.İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü. Basılmamış doktora tezi.
- 9) J. Saint Martin.(Ermenistan Üzerine Anılar) Paris. 1818.
- 10)Charles Texier, ' Küçük Asya', Paris, 1862.
- 11) C.F Lehman, Haupt Armenien Einst und Jetzt, Berlin.
- 12) Enver Gökçe, Eğin Türküleri. Doktora Tezi.
- 13) Eğin Kasabasının Tarihsel Gelişimi, Zeki Arıkan.
- 14)Osman Köker, Kemaliye/ Topkapı(Ançırıtı) maddesi, Vikipedi, özgür ansiklopedi.